Sõnum Ernst Enno lüürikas

Tänavu täitus 125 aastat müstilise luuletaja Ernst Enno sünnist. Oma luule sisu poolest oli ta müstik – kõiksuse varjatuimate saladuste tundja. Oma luule mõju poolest oli ta maag – enamuse silmale tihedasti kaetud jõudude virgutaja inimhinges ja valitseja iseeneses.

Oma maist elurännakut

alustas tulevane luuletaja 8. juunil 1875. a Tartumaal Rannu kihelkonnas Köödsa kõrtsmiku pojana.

Kui jätta kõrvale lood taluhaldjatest, kodukäijatest ja krattidest, mida pajatas talle lapsepõlves pime vanaema, siis oli hiljem ta venna silmis lausa pühakuna paistnud sõnasepp nooruses üsnagi tõrges, üleannetu poiss. Kas ei pea vaim siinilmas looma endale oma vastandit, selleks et teda ära võites muutuda veelgi vägevamaks?

Et kaklejast ja kivisõdalasest rahu saada, saadeti ta 8-aastasena Lakatuma vallakooli. Pärast nii mõndagi muud kooli jätkus ta haridustee Tartu reaalkoolis, mida tal ei õnnestunud lõpetada puuduliku matemaatikaande tõttu. Kas ei avaneks paljudele "matemaatikas andetutele õpilastele" matemaatika "seestpoolt", kui õpetajad näitaksid arvude ja tehete taga võbelevat elu, – näitaksid konkreetsemalt, mida matemaatilised tehted ja arvud väljendavad aatomis, inimeses, ta argielus ja kosmoses?

Hiljem, õpingute ajal Riia Polütehnikumis, filosoofiasse (seaduspärasuste tundmisse) süvenedes teadvustus temas: "Arv määrab väärtust, rühma". Kas see kehtib vaid Mendelejevi elementide perioodilisuse süsteemis või kogu nähtavas ja nähtamatus elus?

Eri rahvaste pühakirjadega tutvudes hakkas Enno üha enam aimama nende taga kõikehõlmavat kirja, mille sõnad on elu ja laused toimumine. Algprintsiipide (B. Pascali järgi on nendeks ruum, aeg, liikumine ja arvud, mida saab tunda ainult südamega) avastamise käigus taipas Enno tähtede ja rütmi saladust. Ta luule reedab selgelt teadmist sellest, milline häälikutest i, a ja o mõjub avardavalt, milline lõhestavalt ja milline teravusi tasandavalt, ning nii mõndagi muud.

Sest kiri kirjutud on ilma märkides,
ses iga asi oma tähte kannab
ja endamisi eluliselt veerides
nii kokku ikka sõnad, laused annab.
Et kui sa oma tähe võtmeks
juurde aad,
sa saladusest mõnestki nii jagu saad.

Eluline veerimine

aga tähendab aimustes äratuntu vaevarikast rakendamist oma argiellu. Juba see, et Ernst Enno abiellus tema vanematele ebasümpaatse Ella Sauliga, seadis tema lepitaja, rahutegija rolli.

Teada on tema truu, harmooniline abielu abikaasaga ja seegi, et oma eakaid vanemaid ta oma tagasihoidlikust Läänemaa koolinõuniku palgast igati toetas. Ta kolleegid väitsid, et selles ametis tundis ta end kutsutuna lahendama elutargalt õpetajatevahelisi teravaid konflikte. Sellelegi, et Tuglas teda kogu eesti noorsoo ees naeruvääristas, ei vastanud ta samaga. Kuidas tuleks alustada inimesel, kes tahab leida rahu rahutus maailmas ja lepitada seal omavahel vaenutsevaid pooli?

Pole mitte ainult budistlik, vaid on ka üldinimlik ülev arusaam, et "meil kõigil ühine on pulmapidu ees":

Kus sulab armastuses kõik,
mis lahku läinud,
Kus otse päikse poole tõttab maa,
Kõik, mis nii kaugelt ilmas
üksi ringi käinud,
Ei enam külmalt enda ette käia saa.

Siis surub kivi rinna na'ale inimese,
Muld linnukesel teretades
annab suud;
Loom võtab käekõrva
väikse lillekese –
On kõik siis tuleleegi sulatusel truud.

Igaühel meist on omamoodi loom – iseloom, mida tuleb kasvatada ja ohjeldada, oma mõttelind ja tema lend, mida tuleb õigesti suunata, ja oma hingelill, mida tuleb kujundada ja kaitsta.

Kõik-üks-olemise

tunnetuse küpsemine algab meis sellega, et püüame oma hinge kõiki jõudusid, omadusi armastusrikkalt, ent visalt ümber kujundades ühendada.

Ühendada neid oma tõelise enese – südametunnistuse võimu alla. Mis siis õieti on see, mida tuleb ühendada, ja kuidas tuleb seda teha? Kas pole kivid kaastunde minetanud, kalgistunud südamed, ja muld hinge vastuvõtuvalmis, puhast tundmist toitev pinnas? Linnud kui peas rahutult lendlevad mõtted tuleb sisemise rahuga koondada ja suunata ühte punkti, alles siis suudavad nad Noa laevast väljalastud tuvikese kombel tuua sõnumeid kõrgemast tundemaailmast, mida kujutatakse taimede ja lilledena. Ka eeldab see loomade kui kirgede ja tungide ühendamist ja talitsemist nii, et nad ei ohusta enam me hingelille – igihaljuse kasvu ja puhkemist meis enestes. Alles siis, kui oleme nõnda loonud endas korra ja harmoonia, suudame neid luua ka välisilmas, soodustada nende tärkamist kaasinimestes.

Rahvaklasside järjest hoogustuv eemaldumine teineteisest ei tundu küll praegu kindlustavat ei ühiskonna ega riigi terviklikkust. Mille nimel isoleerivad rikkurid end lihtinimestest? Kas mitte selle nimel, et hüvesid üksi nautida, nii et vaesed seda läbipaistmatute kardinate läbi ei näeks, ja ise mitte näha kaasinimeste viletsust, mida nad ise alateadlikult kardavad ja mille nägemine võiks valmistada neile nende endi jumalikkuse – südametunnistuse tõttu piina.

Needsamad teravad probleemid valitsesid Eestis ka 1906. a, kui Enno avaldas end Laste Rõõmus:

Ja lapsed, need ootavad kodus,
nii külm on toake.
"Miks isa ei tule ju metsast?
Eks ütle kord, emake!"

Ja emake kõneleb palju,
kuis vaesele vilets ilm, –
küll lapsed kõik lubavad muuta,
kuid märjaks jääb ema silm.

Kui "külmakõhulised" osavõtmatud valitsejad

tunneksid natukenegi solidaarsust rahvuskaaslastega, kes volitasid neid esindama ennast, siis saaksid nad kõik-üks-olemise tunnetuses süütundest vabana lahedamalt hingata.

Millal on suutnud väliste naudingute küllus, asjade arutu hulk ja täius täita hinges haigutavat õudset tühjust, ajalik kustutada janu jäädava järele?

Veel tõrgub suur osa valitsejatest tunnistamast seda, et erinevalt hingelistest vajadustest on kõikide inimeste elementaarsed füüsilised vajadused enam-vähem samad, juhul kui turbimisega tekitatud kunstlikud, ebaterved vajadused välja arvata. Seni aga peab rikkuri ja valitseja kõrgeim enesetaju kannatama igas vaeses, eelkõige paljudes oma saatust mitte määrata suutvates vanurites.

Kas vanadus ja elamine NSVL-is on süü? Kumb on ettevõtjale tähtsam, kas toode või inimene, ajalik saavutus või igavene? Kas ei osutu peatsetes maailmasündmustes, mis ähvardavad neelata Eestit, asjatuks kõik kulutused relvadele ja sõjaväele, nii nagu 1940. a osutusid tollased? Kas ei kaitseks riiki ja rahvast relvadest ja sõjaväest tõhusamalt valitsejate ja valitsetavate üksteisest lugupidamine, koostöö ja ühtsus? Kelle kätetööga on loodud ja säilitatud suur osa sellest, mille on seadusandluse puudulikkust ära kasutades lihtrahvalt võõrandanud "kraani juures olijad"? Kelle ajutööga on loodud see vähene, mis on säilinud me ühiskonnas moraalist ja südamekasvatusest? Kas see on pelk unistus, kui Enno vaimusilmad seletavad veel määratlematut tulevikku?

Kõik arved tasa siis ja kadunud
kõik raad,
Kõik kõiges tervitavad
tasasete maad –
O ilm ja elu siis veel; talitsesid end!
Sest tere, nii ehk teisiti
kujunenud vend!

Tähtis on tunda mõõtu,

piiri, mille on paratamatus – kõiges sisalduv kord – seadnud kõigele ja kõigile, ka rikkuse ja vaesuse lõhele. Eesti uus julgeolekukontseptsioongi näeb me ühiskonda ohustamas mitte välisvaenlast, vaid üha suurenevaid sotsiaalseid lõhesid.

Solidaarsuse tundmisega kaasneb tolerantsus. Ennost on teada, et valgekaartlaste laine ajal (Vabadussõja ajal Valgas) päästis ta oma korterinaabrist kommunisti, sest keeldus tunnistamast tema peale valet, olgugi et võimud seda nõudsid.

"Ei või ju lasta inimest tappa sellepärast, et tal on teistsugused vaated!"

Annaks Jumal, et niisugust inimlikkust tuleks kordki ette Eesti poliitilisel maastikul, kus Savisaarest on joonistatud ohtlik ninasarvik, kellele pannakse pahaks kaubakitsikuses talongimajanduse kehtestamist, ja kus viimane püüab iga hinna eest päevavalgele tirida Mõisa musta pesu. Selline kraaklemine aga viitab sellele, et on kaotatud kaarnakivi, eesti lihvitud tarkusekivi – usk iseenesesse, oma kõrgeimasse Minasse, kelle armastusrikkas terviklikkuses leiame taas kõike ja kõiki.

Kui meie hinge kõrgustes ja madalustes ei oleks esindatud kõik, kogu olev, ei oleks ühelegi kiindumusobjektile kaasaelamine ja kaasa tundmine võimalik. Kas sel juhul oleks kirjanikulgi võimalik luua erinevaid veenvaid tegelaskujusid ja näitlejal intensiivselt sisse elada temast erineva tegelase osasse? Silmaski peavad olema vastavused kõigele, mida silm suudab tajuda.

Ernst Enno mälestussammas Haapsalus.

Fotod erakogust

Nad ütlevad:
üles viib ahtake tee –
Jaa, üles,
ning ise on värav! –
Kes teaks, et silmas veel
teine on silm;
Kes teaks, et ilmas veel
teine on ilm –
Sa ise see mäetipp särav

Mis mõtet oleks üleoleva suhtumisega ignoreerida või halvustada midagi, mis rikastab meid hinges ja peegeldub sealt kaasolendite kujul välisesse? Osavõtmatus kaasinimeste suhtes osutub viimaks osavõtmatuseks iseenese suhtes. Koostundmine kõigi ja kõigega aga valmistab sõnulseletamatut, mittekogejale kujutlematut rõõmu.

Õnn ilmas õnne teisi mõtelda!

Nagu Juhan Liiv ihkab oma "Varjus" peategelase Villu unistustes väljuda Peipsit kui sealpoolsuse avarust varjavast mateeria metsast, nii paneb Enno oma pikimas luuletuses "Sõnajala õis" noormehe põgenema metsast kui hinge hämarusest. Ka teadvustab ta lugejais, et nemad ise ongi sõnajalad – selle sõna kandjud ja teostajad, kes oli alguses, oli Jumalas ja Jumal.

Oma elupäevadel oli Enno öelnud abikaasale, et kui ta saab kasutada seda sidet, mis *ülemineku* hetkel säilib, siis ta teatab talle, kuidas *sealpool* olla on.

1934. a 7. märtsil, kui Ennol oli sealpoolsusse siirdudes hing kehast juba lahkunud, naases ta mõneks hetkeks peenekoelises kehas, haaras Ella käe, vaatas temast läbi, teda siiski nähes. Tema ilme täitus imestuse ja ehmatusega.

"Ella, Ella," hüüdis ta, "kõik on hoopis teisiti!" Teisiti kui siin.

Rohkem kui varasematel aegadel mõistetakse Ennot tulevikus. Teda hardalt austanud ajakirjanik Karl Maid arvas, et Ennost saadakse õigesti aru alles 450 aasta pärast. See aeg saabub siis, kui kitsarinnalisus annab järele ja inimkond tajub end üha enam lahutamatu tervikuna.

Uut epohhi

Ernst Enno loomingu tutvustamisel tähistab "Ränduja õhtulaulu" ilmutamine Ilmamaa poolt 1998. a.

Umas Tõnissoni enam-vähem kronoloogiliselt koostatud koondkogu hõlmab Enno luule valdava, õnnestunuma osa. Enno enda koostatud neli eraldi kogugi ("Hallid laulud", "Uued luuletused", "Valge öö" ja "Kadunud kodu") paiknevad seal tervikutena nende kunagises avaldamisjärjestuses. Raamatu põhiosa algab ja lõpeb postuumselt koostatud kogudega "Üksilduse maa" (hõlmab varasemat luulet) ja "Kumendavate randadega" – värssidega aastatest 1916-1934. Lembit Karu haldjulikes värvides illustratsioonidel elustuvad õnnistust hõõguvad vaimkujud tontlikul maastikul voogavas kuuvalguses. Salmid, mille kohal uhkab varjatuse saladus, virgutavad seaduspärasele tahteränule kõrgemate hingeigatsuste südamepäikeses löömavale kõigi ühiseesmärgile.

Maiste meelte ja nendega seotud kolmemõõtmelisuse kütkeist vabale, õhust õrnemalt värelevale, tukslevale, sulnile, ebamaisele elule kohase sõnariiü kudumine... Tunnete mõteteks sõlmimine maist taevalikugu ühendava hõbelõngaga...

Ülemaise, sõnades peaaegu väljendamatu võrdlemiseks kaasatud maise elu konarlikud vormid ja toimumised aga tunduvad nende laenajalegi selleks liiga tahumatud ja hallid.

Enno ürgsümbolite objektiivsete vastavuste elustudes hinges resonantsi väel hakkab kandma tundemeel. Õrna aimuse teel kannab lihtsaimast lihtne vaimne keel kõlamaagilisele luulele anduvat endassesüüvijat nagu fööniksilinnu tiivul inimhingede ühiskodumaa valguse vainudele.

Vastandlike tendentside diferentseerudes inimkonnas üha intensiivsemalt koondub "omal kulul", ent imepehmete kätega abistajate hella hoole all kulgevate suursuguste vaimude kiirgav ring. Välises neile endalegi hoomamatu, sisimas aga jagamatu üks. Igal ajal väheste ring, keda Enno oma kallimeelsete sugulastena kõnetab. Tervitab, imetleb, tänab ja õnnistab.

Tee hakul seisatanud valgusvalmeid kutsub linnastunud võõramaa keerukatelt teedelt koju – kodutallu, kus ootab kaerapõhust säng. Valgusele sündinutes teadvustub üha enam tõik, et elu nii hinge- kui ka rahvusriigis laabub vaid nende korralduses harmooniliseks koduks.

"Ränduja õhtulaul" annab eeskuju, mida on õnnelikul õhtul tööka päeva viljadena pakkuda uue põlvkonna verivärskele koidikule.

Enno lapselaps Elin Toona on tänavu Ilmamaa vahendusel avaldanud oma vanaisa põhjaliku eluloo. Ent teadmata on see, kas lahkunu sealpoolsuses, oma kirkamas läbielamisviisis, soovib oma seljataha jäetud maise elu seikade tutvustamist, aktualiseerimist ja nende põhjuste oletamist või soovib ta, et nendele raputataks unustuse valget lund.

TÜ psühholoogiatudeng Rene Mõttus on koostanud põhjapaneva kodulehekülje Enno elust ja loomingust aadressil *www.ut.ee/~renee/enno*. Tänu sisutihedusele ja meisterlikule teostusele on see lehekülg paigutatud kodulehekülgede maailmaparemikku.

Enno ülevaid mõtteid ja tundeid on püütud edastada Saaremaalgi.

Enno tutvustamise jätkuna toimub Kuressaares Laurentiuse kirikus 29. detsembril kell 19 Ernst Enno luule- ja muusikaõhtu.

Andre Maakeri poolt viisistatud ja kitarril saadetavaid laule Enno sõnadel laulab Kadri Avandi. Ernst Ennot tutvustab ja luuletusi loeb allakirjutanu.

Genadi Noa